

שיטת הרמב"ם במקום המזבח

תוכן

הקדמה

- פרק א** - מקום המזבח; מערכה שנייה של קטורת; גודל המזבח
- פרק ב** - פסקי הרמב"ם; מקום המזבח ומערכה שנייה; שיטת הרמב"ם בגודל המזבח
- פרק ג** - סיכום שיטת הרמב"ם
- פרק ד** - תירוצי הלחם משנה; פירוש המשנה במידות; מקום מערכה שנייה
- פרק ה** - מקום הצפון; הצפון ברמב"ם
- פרק ו** - מזבח עצמאי, או כפוף למקדש; מחלוקת התנאים; שחיטה בראש המזבח
- פרק ז** - שיטת הרמב"ם לפי עקרון עצמאות המזבח; שישים אמה; מערכה שנייה; קדושת ריצפה; הליכה על המזבח; פסיקת האגדה ברמב"ם
- פרק ח** - סיכום
- נספח** - מקום המזבח במשכן לפי הרמב"ם; תרשים א' - המקדש; תרשים ב' - מקום המערכה השנייה

הקדמה

מאמר זה אינו עוסק במציאת מיקומו הגיאוגרפי של המזבח בתוך הר הבית, כי אם בהגדרה ההלכתית. כלומר, היכן ממוקם המזבח בתוך המקדש. כידוע, תמוהה שיטת הרמב"ם בעניין זה, ובמאמר ניסינו ליישב את הקושיות, ובכך להבין את מערכת הפסקים של הרמב"ם בעניין מקום המזבח ובעניינים נוספים.

פרק א - מקום המזבח, מערכה שנייה של קטורת, גודל המזבח

1. שחיטת קודשי קודשים בראש המזבח - מקום המזבח
כידוע, קודשי קודשים¹ כשרים לשחיטה רק בצפון, ככתוב:

ושחט אותו על ירך המזבח צפונה לפני ה' (ויקרא א', יא).

המשנה בזבחים אומרת:

קדשי קדשים ששחטן בראש המזבח - רבי יוסי אומר: כאילו נשחטו בצפון; ר' יוסי בר' יהודה אומר: מחצי המזבח ולדרום - כדרום, מחצי המזבח ולצפון - כצפון (נח).

רבי יוסי מחדש שראש המזבח כצפון; ומסבירה הגמרא²:

אמר רב אסי א"ר יוחנן, אומר היה ר' יוסי: כוליה מזבח בצפון קאי. ומאי כאילו? מהו דתימא: בעינן על ירך וליכא, קמ"ל.
אמר ליה רבי זירא לרב אסי: אלא מעתה, לר' יוסי ברבי יהודה הכי נמי דחציו בצפון וחציו בדרום? וכי תימא הכי נמי, והא אתה הוא דאמרת משמיה דרבי יוחנן: מודי רבי יוסי בר' א"י שאם שחטן כנגדן בקרקע - פסולה!
אמר ליה, הכי קאמר רבי יוחנן: שניהם מקרא אחד דרשו, (שמות כ', כ) וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך - ר' יוסי סבר: כולו לעולה וכולו לשלמים; ורבי יוסי בר' יהודה סבר: חציו לעולה וחציו לשלמים (שם).

יש, איפוא, שתי שיטות בהבנת דברי רבי יוסי. שיטה אחת (=אמר רב אסי) אומרת, שהמזבח באמת נמצא בצפון, כלומר - בחלק הצפוני של העזרה. החידוש הוא, שהשחיטה לא צריכה להיות על ירך המזבח, אלא בצפון העזרה בלבד, וממילא על המזבח כשר. השיטה השנייה (=הכי קאמר רבי יוחנן) אומרת, שאין להסיק מדברי רבי יוסי על מיקום המזבח, אלא רק שאפשר לשחוט בראש המזבח.

2. מקום מערכה שנייה של קטורת

הגמרא מנסה למצוא מקור להסברו הראשון של רבי יוחנן, שהמזבח בצפון:

1 עולה, חטאת, אשם וזבחי שלמי ציבור.

2 ראה תרשים א' - תרשים המקדש.

אמר רבי זירא: אפשר איתא להא דרבי יוחנן ולא תנינא לה במתני? נפק דק ואשכח, דתנן: ³ ביררו משם עצי תאינה יפים לסדר מערכה שניה של קטרת, כנגד קרן מערבית דרומית משוך מן הקרן כלפי צפון ארבע אמות, באומד חמש סאין גחלים, ובשבת - באומד שמונה סאין גחלים, ששם היו נותנין שני בזיכי לבונה של לחם הפנים (שם).

בנוסף למערכה הגדולה שעליה היו מקטירים את הקרבנות, הייתה מערכה נוספת - 'מערכה שנייה של קטורת' (להלן: מערכה שנייה), שהיו נוטלים ממנה את הגחלים לקטורת בכל יום, וכן מקטירים עליה את בזיכי הלבונה של לחם הפנים בשבת.⁴ במשנה בתמיד נאמר, שמיקומה של מערכה זו היה על הצלע המערבית של המזבח, ארבע אמות צפונית לפינה הדרומית-מערבית. הגמרא מסבירה:

ומאי סימנא? רבי יוסי היא, דתניא רבי יוסי אומר, זה סימן: כל הניטל בפנים לינתן בחוץ - אינו נותן אלא בסמוך שאין לפנים, וכל הניטל בחוץ לינתן לפנים - אינו ניטל אלא בסמוך שאין לפנים... כל הניטל בפנים לינתן בחוץ - שני בזיכי לבונה של לחם הפנים, דגמרי משירים, הניטל בחוץ לינתן בפנים - גחלים דכל יומא ויומא, דגמרון מגחלים של יום הכפורים (שם).

הסיבה לדרישה זו היא כדי שהמערכה תהיה 'סמוך שאין לפנים', דהיינו - במקום הקרוב ביותר להיכל (הגמרא מסתפקת בהמשך, אולי הקו הוא מפתח האולם). אין צורך במקום מסוים בפתח, ובלבד שיהיה מול הפתח, ואפילו מול קצהו. הגמרא מבררת, לפי כלל זה, ועל סמך הקביעה שמערכה שנייה היא ארבע אמות צפונית לפינה הדרומית, היכן נמצא המזבח לפי רבי יוסי ולפי המשנה בתמיד:

ומאי קסבר? אי קסבר: כוליה מזבח בדרום קאי, עשרים ושבע בעי למיתי! ואי נמי קסבר: קדושת היכל ואולם⁵ חדא היא, עשרים ותרחי בעי מיתי! ואי קסבר: חציו בצפון וחציו בדרום, חד סרי בעי למיתי! ואלא קסבר: קדושת היכל ואולם חדא מילתא היא, שית בעי למיתי!
אלא לאו משום דקסבר: כוליה מזבח בצפון קאי, והני ארבע אמות - אמה יסוד ואמה

3 תמיד כט. .

4 עיין ויקרא כ"ד, ז.

5 האולם היה (לפי הרמב"ם) מבנה שהקיף את בית המקדש, עיין תרשים א'.

סובב, ואמה מקום קרנות ואמה מקום רגלי הכהנים, דכי מסגו לקמיה טפי תו ליכא פתח (שם).

נמצא, איפוא, שיש שלוש אפשרויות למיקום המזבח: בדרום, באמצע ובצפון, וכדעת התנאים בתורת כהנים:

צפונה לפני ה' שהצפון פנוי דברי ר' אליעזר בן יעקב, המזבח מכון כנגד חצר פתחו של היכל וכנגד אחד מן הדלתות משוך כלפי הדרום, רבי יהודה אומר המזבח ממצע באמצע העזרה... (ספרא, דיבורא דנדבה, פרשה ה' פ"ז).

מצאנו, אם כן, שלוש דעות. לדעת רבי אליעזר בן יעקב - המזבח בדרום, לדעת רבי יהודה - המזבח באמצע, ודעה שלישית שהגמרא בונה כאן - רבי יוסי - שהמזבח כולו בצפון. לפי מיקום המזבח, מתאימה הגמרא את מיקום המערכה השנייה; ונסכם בעזרת טבלה:

מיקום המזבח	מיקום המערכה ביחס להיכל ⁶	מיקום המערכה ביחס לאולם
צפון	ארבע אמות	ארבע עד תשע אמות
דרום	עשרים ושבע אמות	22 עד 27 אמות
באמצע	אחת עשרה עד עשרים אמה	6 עד 25 אמות

לפיכך הסיקה הגמרא, שהמזבח (לפי רבי יוסי) נמצא כולו בצפון, מכיוון שהוא הסביר את מיקום מערכה שנייה על פי המשנה בתמיד, דהיינו - ארבע אמות מקרן דרומית מערבית, ועל כן הוא חייב לסבור שכל המזבח נמצא בצפון.

3. סוגיית גודל המזבח

הגמרא דנה בהגדלת מזבח בית שני בארבע אמות לעומת בית ראשון,⁷ ואומרת:

⁶ המספרים יציינו את מרחק התחלת המערכה מהפינה המערבית-דרומית, בהתחשב במינימום הרחקה של ארבע אמות מן הפינה. בטבלה צוינו המינימום והמקסימום.

⁷ בבית ראשון צלע המזבח הייתה 28 אמה, ובבית שני 32. עיין בסוגייה המובאת, ועיין בדה"ב, ג' א, שם מופיע גודל של עשרים אמה לגבי מזבח הבית הראשון, והכוונה לגודל המערכה, כמו שאומר רבי יוסי במשנה (מידות פ"ג מ"א), וגודל המזבח היה 28 אמות.

אמר רב יוסף לאו היינו דתניא: 'ויכינו המזבח על מכוונתיו' (עזרא ג', ג) - שהגיעו לסוף מדותיו? והכתיב: 'הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל' (דבה"א כ"ח, יט) ! אלא אמר רב יוסף, קרא אשכח ודרש: 'ויאמר דויד זה הוא בית ה' האלוקים וזה מזבח לעולה לישראל' (דבה"א כ"ב, א), כי בית, מה בית ששים אמה, אף מזבח ששים אמה. בשלמא בית מינכרא צורתו, אלא מזבח מנא ידעי?... אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח, ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית (זבחים סב.).

כלומר, הגמרא קובעת שצלע המזבח יכולה להגיע עד לגודל מירבי של שישים אמה, כמו הבית,⁸ ולפיכך לא הייתה בעיה הלכתית בהגדלת המזבח. בהמשך מסבירה הגמרא, כי מציאת מקום המזבח הייתה על פי נביא.

פרק ב - פסקי הרמב"ם

1. מקום המזבח⁹

הרמב"ם פוסק:

ורוחב העזרה מן הצפון לדרום מאה ושלושים וחמש וזהו חשבונן: מכותל צפוני עד בית המטבחים שמונה אמות, בית המטבחים י"ב אמות ומחצה, ושם תולין ומפשיטין את הקדשים בצדו. מקום השולחנות שמונה אמות ובו שולחנות של שיש שמניחין עליהן הנתחים ומדיחין את הבשר לבשלו, ושמנה שלחנות היו. ובצד מקום השלחנות מקום הטבעות כ"ד אמה, ושם שוחטין את הקדשים. ובין מקום הטבעות והמזבח שמונה אמות והמזבח ל"ב, והכבש שלשים, ובין הכבש ולכותל דרומי י"ב אמה ומחצה (הלכות בית הבחירה, פ"ה הי"ג-ה"ט"ו).

נמצא, שלפי הרמב"ם, מהכותל הצפוני ועד למזבח יש שישים אמה ומחצה. על פי חשבון פשוט, חצי העזרה הוא שישים ושבע אמות ומחצה. אם כן, המזבח נמצא שבע אמות בצפון, ועשרים וחמש בדרום. כלומר, הרמב"ם אינו פוסק אף לא כאחת משלושת השיטות שהובאו בגמרא - כולו בדרום, כולו בצפון, או באמצע!

⁸ אורכו של הבית היה שישים אמה, עיין מ"א ו', יז- כ. ובעזרא (ו', ג) משמע שגם רוחב הבית היה שישים אמה, ועיין ברש"י ובמצודות שם שכן פירשו. אמנם בפועל לא היה רוחבו של המזבח שישים אמה אלא שלושים ושתים, אבל ניתן היה להגדילו לו רצו בכך.

⁹ עיין בתרשים א' בנספח למאמר.

2. מקום מערכה שנייה¹⁰

הרמב"ם גם אינו תואם את קביעת הגמרא, שמערכה שנייה צריכה להיות בקו ישר עם פתח האולם או ההיכל, שהרי כך פסק:

ואחר שמסדר מערכה גדולה חוזר ובורר עצי תאנה יפים ומסדר מערכה שניה של קטורת מכנגד קרן מערבית דרומית משוכה מן הקרן כלפי צפון ארבע אמות...
(הלכות תמידין ומוספין פ"ב ה"ח).

נמצא, איפוא, שמערכה שנייה רחוקה מכנגד פתח האולם לפחות אחת עשרה אמות. לפי קביעת הגמרא הייתה המערכה צריכה להיות לפחות חמש-עשרה אמה מן הקרן הדרומית מערבית, כדי להגיע מול פתח האולם!

3. שיטת הרמב"ם בגודל המזבח

גם בעניין זה מצאנו סתירה בין הרמב"ם לבין הקביעה הברורה של הגמרא:

המזבח מקומו מכוון ביותר, ואין משנין אותו ממקומו לעולם...
מדות המזבח מכוונות הרבה וצורתו ידועה איש מאיש, ומזבח שבנו בני הגולה כעין מזבח שעתיד להבנות עשוהו ואין להוסיף על מדתו ולא לגרוע ממנה...
ומזבח שעשו בני הגולה וכן העתיד להבנות מדת ארכו ורחבו ל"ב אמות על ל"ב אמות...
ושלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד העיד להן על מקום המזבח, ואחד העיד להן על מדותיו, ואחד העיד להן שמקריבין על המזבח הזה כל הקרבנות אע"פ שאין שם בית
(הלכות בית הבחירה פ"ב ה"א-ה"ה).

כלומר, אין להוסיף על מדתו של המזבח, שלפי הרמב"ם היא ל"ב אמה.¹¹ הרמב"ם גם קובע שמקומו של המזבח מכוון ביותר, כלומר, ברור שחל איסור מוחלט להגדילו כי

10 עיין תרשים ב' בנספח למאמר.

11 אמנם, הרמב"ם פוסק (על סמך הגמרא) שגריעה ממידות המזבח אינה מעכבת, (הלכות בית הבחירה פ"ב ה"ג); אך דין זה אינו מוזכר ברמב"ם ביחס להגדלת מידות המזבח. מסתבר שיש הבדל בין הגדלה להקטנה, שהרי בהגדלה יש חריגה ממקום המזבח שהוא 'מכוון ביותר' כדברי הרמב"ם, ואילו בהקטנה אין חריגה. הרמב"ם גם לא ציין בשום מקום את ההלכה שיותר להגדיל את המזבח עד לשישים אמה, וממילא ברור, שהגדלת המזבח תפסול אותו. ועיין במנחת חינוך במצווה צ"ה, שנשאר בצ"ע על הרמב"ם בזה. וכן עיין ב'ערוך השלחן העתיד' (הלכות בית המקדש סימן ה' סעיף ה'), שמפרש שגם לפי הרמב"ם אפשר להגדיל את המזבח

בכך חורגים מן המקום המיוחד הזה, וכן קובע הרמב"ם כי מידה זו לא תשתנה אף לעתיד לבוא,¹² דבר המחזק את הדעה שאסור להגדיל את המזבח מעבר לשלושים ושתיים אמה. דבר זה סותר, איפוא, את קביעת הגמרא כי המזבח יכול להגיע לגודל של שישים אמה.

פרק ג - סיכום שיטת הרמב"ם והקשיים עליו

נסכם את הקושיות על הרמב"ם:

א. הגמרא נותנת שלוש אפשרויות לגבי מקום המזבח - כולו בצפון (רבי יוסי), כולו בדרום (רבי אליעזר בן יעקב) או במרכז (רבי יהודה). הרמב"ם פוסק - שבע אמות בצפון והשאר בדרום, לכאורה בשונה מכל האפשרויות הללו.

ב. הגמרא קובעת שמערכה שנייה צריכה להיות בקו ישר מפתח ההיכל או האולם. הרמב"ם פוסק כלשון המשנה בתמיד - ארבע אמות צפונה לקרן הדרומית מערבית, כלומר - לא כנגד איזה פתח שהוא.

ג. הגמרא קובעת, כי המזבח יכול להגיע עד לשישים אמה. הרמב"ם פוסק כי אין להוסיף על מידות המזבח, דהיינו לא יותר מל"ב אמה.

ד. נוסף על כך, הרמב"ם פוסק דברי אגדה שהובאו בגמרא על מקום המזבח - על העקידה, על שלושת הנביאים¹³ וכדומה. אמנם אין כאן קושייה, אך אם נוכל לבאר מדוע פסק הרמב"ם גם דברים אלה, הרי טוב.

עד שישים אמה, וכן דעת הר"ם טוקצ'נסקי, עיר הקדש והמקדש, חלק ה', פרק ו' עמוד סט. אך לענ"ד, לדבריהם אין בסיס ברמב"ם, כפי שצינו לעיל - הדין של שישים אמה אינו מופיע ברמב"ם ולו ברמז קל. ועיין גם ב'קובץ חידושי תורה' לגר"ד סולובייצ'ק במאמר "מידות המזבח" שהאריך בעניין זה, ודבריו צל"ע, ואכמ"ל.

12 כנראה, מקור הרמב"ם הוא ביחזקאל (מ"ג, טז), שם מופיעות מידות הבית השלישי (על פי הרמב"ם בית הבחירה פרק א הל' ד': "בנין העתיד להבנות... שהוא כתוב ביחזקאל..."), והמזבח מופיע בגודל 24 אמה (כמובן הכוונה למערכה, ובהוספת 8 אמות מגיעים ל32 אמה).

13 רבי דוד רפפורט במקדש דוד (הלכות בית הבחירה סימן א') והרב יצחק זאב סולובייצ'ק (בחידושי הגר"ז, מסטנסיל, לבכורות יז: ד"ה והנה) לומדים מדברים אלה, שיש צורך לדורות בנביא שיורה על חידוש העבודה ועל הקמת המזבח. אמנם, עדיין לא יתורץ, מדוע הזכיר הרמב"ם שבמקום זה הקים אדם הראשון מזבח, וקין והבל וכו'. לפי מה שנתרץ לקמן, הרי שלא יהיה צורך לחידוש זה.

פרק ד - תירוצי הלחם משנה

לפני שנבוא לתרץ את הרמב"ם, נבחן את תירוצו של הלחם משנה. הוא מקשה את הקושיות על מקום המזבח ועל מיקום המערכה השנייה בשיטת הרמב"ם, ומתרץ כל אחת מן הקושיות באופן שונה.

1. פירוש המשנה במידות - "בין הכבש לכותל ומקום הננסין"

על הקושייה הראשונה מתרץ הלחם משנה:

...ורבינו ז"ל פסק כסתם מתניתין דמדות¹⁴ בשני הדברים... ופסק דרובא דמזבח בדרום קאי (הלכות תמידין ומוספין פ"ב ה"ח).

ביאור דבריו - במשנה במידות יש סקירה על העזרה מדרום לצפון, וכתוב:

מן הצפון לדרום מאה ושלשים וחמש הכבש והמזבח ששים ושתים מן המזבח לטבעות שמונה אמות מקום הטבעות עשרים וארבע מן הטבעות לשלחנות ארבע מן השלחנות ולננסין¹⁵ ארבע מן הננסין לכותל העזרה שמונה אמות והמותר בין הכבש לכותל ומקום הננסין (מידות, פ"ה מ"ב).

עיון במשנה מראה, כי יש בה שני גדלים קבועים - ארבעים ושמנה אמות של כלים שונים, ושישים ושתים אמות של מזבח וכבש. נותרו, איפוא, עוד עשרים וחמש אמה לחלוקה "בין הכבש לכותל ומקום הננסין". הרמב"ם מחלק שארית זו לשני חלקים שווים, וקובע שמקום הננסין הוא שנים עשר אמה ומחצה, וממילא המזבח ממוקם שישים אמה ומחצה מהכותל הצפוני. לפי הסבר זה, סתם המשנה במידות היא שיטת **תנאים רביעית** במיקום המזבח, ולפיה פסק הרמב"ם.

אלא שתירוץ זה מוקשה מאד, מכמה סיבות; ראשית, מדוע הסוגייה (זבחים נח). שדנה במקום המזבח, והזכירה שלוש אפשרויות, לא הזכירה משנה מפורשת במידות, שהיא שיטה רביעית? שנית, הסוגייה במסכת יומא (טז:ז), מעמידה את המשנה במידות כרבי אליעזר בן יעקב, כלומר שכל המזבח בדרום. אם כן, עלינו להסביר מדוע התעלם הרמב"ם גם מקביעה זו.

14 כן תירץ גם התוספות יום טוב (יומא פ"ג מ"ט).

15 עמודים שהיו תולים עליהם את הקרבנות לאחר שחיטתם, לצורך ההפשטה.

2. תירוץ מקום מערכה שנייה לפי הלחם משנה

הלחם משנה מציע תירוץ שונה לקושייה של מקום המערכה השנייה:

ויש לומר... דכל הפלפול שעשו בפרק קדשי קדשים הוא כפי סברת רבי יוסי הגלילי, דאית ליה שצריך שהמערכה תהיה כנגד פתח אהל מועד.
ואף על גב דרש"י כתב דכולהו אית להו הכי, רבינו ז"ל אינו סובר כן, אלא אדרבה, מדאמר רבי יוסי אומר... שמע מינה דרבנן פליגי עליה וקיימא לן כרבנן, דלא אכפת לן שיהיה כנגד הפתח (לחם משנה, שם).

כלומר, רבי יוסי לבדו סבור שהמערכה צריכה להיות מול הפתח, ואילו הרמב"ם אינו פוסק כמותו; ודברים אלה קשים, שהרי הגמרא דנה בדברי המשנה בתמיד, לפי הכלל של רבי יוסי. ואם כן, מה הכריח את הגמרא להניח שהמשנה היא כדעת רבי יוסי? אולי לפי רבי יוסי מערכה שנייה באמת נמצאת במקום אחר, והמשנה בתמיד היא כרבנן החולקים (כפי שאכן מסביר הרמב"ם, לדעת הלחם משנה)?

פרט לכך, לא מובן מי הם 'רבנן דפליגי'? מדוע בגמרא לא מופיע אף לא תנא אחד החולק על קביעה זו, שהמערכה השנייה צריכה להיות מול הפתח? האם רש"י שטען "דכולהו אית להו הכי" אמר זאת ללא בסיס?

להלן ננסה לראות כיצד הבין הרמב"ם את מקום המזבח במקדש, ומדוע דחה את הסוגיות הללו מן ההלכה.

פרק ה - קביעת מקום הצפון; האם למקום המזבח יש תלות במקדש?

1. מקום הצפון ומקום המזבח על פי הגמרא בזבחים

כדי לתרץ את דברי הרמב"ם, נבחן את נקודות המוצא של הגמרא בקביעת מקום המזבח; וכך כתוב:

אמר רב אסי א"ר יוחנן, אומר היה ר' יוסי: כוליה מזבח בצפון קאי. ומאי כאילו? מהו דתימא: בעינן על ירך וליכא, קמ"ל (זבחים נח).

כלומר, הגמרא מניחה, שהמושג 'צפון' פירושו - צפון העזרה. אם כן, מקום הצפון אינו נקבע לפי המזבח, אלא תלוי הלכתית בבית המקדש. גם מדבריהם של רבי אליעזר בן יעקב ורבי יהודה, הסוברים שהמזבח בדרום או באמצע, נראה שמיקום המזבח נקבע לפי המקדש ולא באופן עצמאי:

צפונה לפני ה' - שהצפון פנוי דברי ראב"י, המזבח מכוון כנגד חצר פתחו של היכל וכנגד אחת מן הדלתות, משוך כלפי הדרום.
רבי יהודה אומר המזבח ממוצע באמצע העזרה שלשים ושתיים אמה. עשר אמות כנגד פתחו של היכל, י"א אמה מן הדרום, וי"א אמה מן הצפון. נמצא המזבח מכוון כנגד היכל וכותליו (סיפרא, דיבורא דנדבה, פרשה ה' פ"ז).

כלומר, לפי רבי אליעזר בן יעקב, הצפון הוא מושג התלוי במקדש, צפון העזרה. אסור שהמזבח ייכנס בתחום זה.¹⁶ לפי רבי יהודה המזבח מכוון כנגד היכל וכתליו,¹⁷ ואף זו עובדה המצביעה על תלות מיקום המזבח בבית המקדש.

נסכם: מהסוגייה בזבחים עולות שתי קביעות ברורות; האחת היא שהצפון הוא מושג מוחלט - החלק הצפוני של העזרה. השנייה היא שמיקום המזבח הוא תוצאה של שיקולים הקשורים למבנה העזרה ובהתאם למקדש, וכפוף להם.

2. הצפון ברמב"ם

הרמב"ם פסק, שהצפון יחסי למזבח:

מכותל צפוני של עזרה עד כותל המזבח שהוא רוחב ששים ומחצה, וכנגדו מכותל האולם עד כותל מזרחי של עזרה שהוא אורך שש ושבעים - כל המרובע הזה הוא הנקרא צפון, הוא המקום ששוחטין בו קדשי קדשים (הלכות בית הבחירה, פ"ה הט"ו-ט"ז).

כלומר, על פי הרמב"ם רק האיזור שהוא צפונה לכותל הצפוני של המזבח נקרא צפון, ורק איזור זה כשר לשחיטת קודשי קודשים. וזאת על סמך הספרא:

אי זהו צפון? מקירו של מזבח צפוני ועד כותל העזרה הצפוני ואף¹⁸ כנגד המזבח דברי רבי יוסי ברבי יהודה, רבי אלעזר ברבי שמעון מוסיף אף מכנגד בין האולם

¹⁶ כן הפירוש הפשוט בראשונים ובמפרשי הספרא. אמנם הראב"ד בפירושו, מביא פירוש נוסף, ולפיו הצפון הוא אמנם צפון המזבח, וכן פירש בחזון אי"ש (ליקוטים לזבחים, סק"ט), אך ברור שדבריהם אינם לפי פשטות הלשון, שהרי הפשט מורה, שהצפון הוא מושג שאינו תלוי במזבח אלא קודם לו. שכן, אם נאמר כפירוש השני בראב"ד, הרי אין משמעות לדברי רבי אליעזר בן יעקב, שהרי לעולם לא יהיה המזבח בצפון!

¹⁷ כלומר - עשרים אמה חלל ההיכל, ועוד שש אמות לכל כותל, ובסך הכל ל"ב אמות, עיין בתרשים א'.

¹⁸ תפקידה של המילה 'ואף' במשפט זה אינו ברור, שהרי אין "כנגד המזבח" מוסיף כלום על מה

ולמזבח ועד כותל העזרה צפוני, רבי מוסיף מכנגדן מקום דריסת רגלי ישראל ואף
מכנגד מקום דריסת רגלי הכהנים ואף כותל העזרה הצפוני...
(דיבורא דנדבה, פרשה ה' פ"ז).¹⁹

כלומר, בין האולם למזבח אין שוחטים קודשי קודשים, אלא רק כנגדו, כלומר באותו
חלק של בין האולם ולמזבח הנמצא צפונית למזבח, וכן לגבי מקום דריסת רגלי
הכהנים וישראל.²⁰

הרמב"ם פסק כרבי, דהיינו שכל המרובע הגדול הזה כשר לשחיטת קודשי
קודשים. אבל צפון העזרה שאינו צפון המזבח פסול. אם כן, הצפון אינו תלוי במקדש,
אלא במזבח.²¹

פרק ו - האם המזבח עצמאי או כפוף למקדש?

נראה לומר, שהמפתח להבנת מקום הצפון וקביעת מקום המזבח, תלוי בשאלה - האם
המזבח הוא תלוי במקדש, או שמא הוא עצמאי, ואינו כפוף לבית המקדש.

שנאמר קודם! לפי דעתי, זו שגיאה של מעתיק, שטעה בעקבות הניסוח של התנאים האחרים
במדרש זה.

19 ביומא לו. מובאות דעות אלה בשינוי לשון, וז"ל: "מאן שמעת ליה דאמר בין האולם ולמזבח
צפון? רבי אלעזר ברבי שמעון היא. דתניא - איזהו צפון? מקיר של מזבח צפוני ועד כותל
העזרה, וכנגד כל המזבח כולו צפון, דברי רבי יוסי ברבי יהודה. רבי אלעזר בן רבי שמעון
מוסיף אף בין האולם ולמזבח. רבי מוסיף אף מקום דריסת רגלי הכהנים ואף מקום דריסת
רגלי ישראל.

ואכן, רש"י שם מפרש, שלדעת רבי כל צפון העזרה כשר לשחיטת קודשי קודשים. כנראה
ש"לרמב"ם הייתה הגירסה כמו בספרא שהבאנו (= כנגד בין האולם ולמזבח), ואף שם בסוגייה
אין הכרח להסביר כרש"י. ועיין בחזון אי"ש (ליקוטים, זבחים סק"ח) בחשבונות שעושה שם
ליישב את פסק הרמב"ם.

20 עיין תרשים א'.

21 אמנם, היה אפשר לומר, שצריך שני תנאים - צפון העזרה, וגם צפון המזבח, אך אין כל הכרח
לומר כך.

1. דעת רבי יוסי לגבי מקום המזבח

רבי אליעזר בן יעקב ורבי יהודה, שתולים את המזבח בבית המקדש, דהיינו - המזבח עומד בכללים של בית המקדש,²² בוודאי סוברים שהמזבח במהותו כפוף לבית המקדש. אך רבי יוסי אינו חייב לסבור כך.²³ הוא לא מציב שום תקן למקום המזבח, ואין לפי דעתו שום מגבלה הלכתית למקום המזבח, הקשורה בעזרה או בבית המקדש.

נראה, ששני ההסברים בדברי רבי יוסי בעניין קודשי קודשים ששחטן בראש המזבח, חלוקים בשאלה זו.²⁴ ההסבר הראשון, ש"כולא מזבח בצפון קאי", סובר שהצפון הוא מושג אובייקטיבי. ממילא, אם המזבח נמצא בצפון, הוא כשר לשחיטת קודשי קודשים. התירוץ השני סובר שאין משמעות לשאלה היכן נמצא המזבח, כי יש ריבוי מיוחד לשחיטה בראש המזבח. הוי אומר, הצפון אינו מושג אובייקטיבי, אלא כפוף למזבח, ומכאן ייתכן גם להבין, שהמזבח עצמו ייכלל במושג 'צפון', אף אם אינו נמצא בצפון העזרה. סיוע לטענה זו, ניתן לראות בקושיית רבי זירא על התירוץ הראשון של רב אסי:

אמר ליה רבי זירא לרב אסי: אלא מעתה, לר' יוסי ברבי יהודה הכי נמי דחציו בצפון
וחציו בדרום? וכי תימא הכי נמי, והא את הוא דאמרת משמיה דרבי יוחנן: מודי רבי
יוסי בר' אסי²⁵ שאם שחטן כנגדן בקרקע - פסולה!
(זבחים נח.).

22 רבי אליעזר בן יעקב - שהצפון יהיה פנוי, רבי יהודה - המזבח מכוון כנגד היכל וכתליו.

23 מעניין לראות בהקשר זה את דברי הספרא שם: "המזבח צפונה שהמזבח כלו ראוי להיות צפונה, שאם שחט בראשו קודשי קודשים כשרים דברי רבי יוסי, רבי יהודה אומר מחצי המזבח ולצפון כצפון ומחצי המזבח ולדרום כדרום".

רואים כאן בעצם את דברי רבי יוחנן, אבל לא בצורה שהם בגמרא, אלא "המזבח כולו ראוי להיות צפון" ולעומתו רבי יהודה (ולא כמו במשנה - רבי יוסי בן יהודה) שמחלק את המזבח לשניים, וזאת משום שהוא סבור, שגם המזבח עצמו מחולק לשניים.

24 אמנם, רש"י במקום (ד"ה "אמר ליה") מעיר, ששני התירוצים אינם חלוקים בכך שלפי רבי יוסי המזבח בצפון. אך לדעה זו אין הכרח בגמרא. נראה, שרש"י לקח זאת מן העובדה שהגמרא, אף לאחר התירוץ השני, מחפשת את המקור לכך שהמזבח בצפון. אך זה אינו הכרח מוחלט, וייתכן, ואף נראה, שהרמב"ם לא קיבל קביעה זו של רש"י.

25 נראה, שהסיבה שרבי יוחנן התייחס דווקא לרבי יוסי ברבי יהודה ולא לרבי יוסי, למרות שלפי הרמב"ם גם הוא מודה לדין זה היא, משום שבדברי רבי יוסי ברבי יהודה נראה יותר, שהסיבה שהוא מחלק את המזבח נובעת מחלוקת העזרה, ולכן רק החצי הצפוני כשר לשחיטת קודשי

כלומר, הסיבה לכך שרבי זירא מסרב לקבל את תירוצו הראשון של רב אסי, היא משום שלפי תירוצ זה אין ראש המזבח מיוחד לשחיטה, אלא כל מקום המוגדר כצפון, וראינו שזה לא נכון לרבי יוסי ברבי יהודה. כלומר, אין זה נכון שצפון העזרה מוגדר כצפון לשחיטת קודשי קודשים, שהרי מקום המזבח אם יהיה כנגדו בקרקע, פסול לשחיטת קודשי קודשים.

2. פסק הרמב"ם - כתירוצ הראשון או כתירוצ השני?

הרמב"ם פסק כתירוצ השני:

קדשי קדשים ששחטן בראש המזבח כאילו שחטן בצפון שנאמר: 'וזבחת עליו את עלותיך ואת שלמיך', מלמד שכל המזבח ראוי לשחיטת העולה ושחיטת השלמים (הלכות פסולי המוקדשין פ"ג ה"א).

כלומר, הצפון תלוי במזבח. המזבח הוא, אם כן, עצמאי ואינו כפוף למקדש.²⁶

פרק ז - תירוצ שיטת הרמב"ם על פי עיקרון עצמאות המזבח

הסקנו, שלרמב"ם - מקום המזבח אינו תלוי במקדש, ולפי זה מתורצות הקושיות:

1. מדוע התעלם הרמב"ם מהאפשרויות בגמרא בזבחים למיקום המזבח?

הרמב"ם התעלם משלוש האפשרויות שהובאו בגמרא - כי הגמרא הניחה שכל המזבח בצפון, על פי תירוצו הראשון של רב אסי. לפי תירוצ זה המזבח כפוף לבית המקדש, ואם אפשר לשחוט עליו קודשי קודשים, הרי שהוא חייב להיות בצפון. אך לפי פסיקת הרמב"ם הגבלה זו אינה קיימת, מאחר שהמזבח הוא הקובע את הצפון. מקום המזבח הוא עצמאי לחלוטין, וידוע במסורת. הרמב"ם פסק כרבי יוסי,²⁷ אם כן אין הגבלה

קודשים, ועל כן החידוש גדול יותר, שאף לשיטתו אם שחט כנגדן בקרקע פסול.

²⁶ ידועה המחלוקת, האם עיקרו של המקדש הוא מקום להשראת השכינה (כדעת הרמב"ן על התורה, הקדמה לפרשת תרומה) או מקום להקרבת הקרבנות. דעת הרמב"ם היא (הלכות בית הבחירה פ"א ה"א): "מצות עשה לעשות בית לה' מוכן להיות מקריבים בו הקרבנות. וחוגגין אליו שלש פעמים בשנה שנאמר 'ועשו לי מקדש' ". אם כן, לפי הרמב"ם המזבח קובע ברכה לעצמו (הערת חברי הרב ניר ורגון).

²⁷ מקורו של הרמב"ם הוא, כנראה, במשנה במידות, כפי שכתב הלחם משנה. אלא שעתה ברור, מדוע הגמרא ביומא העמידה אותה כרבי אליעזר בן יעקב - מאותה הסיבה שהיא סברה שלא

הלכתית על מקום המזבח. על כן פסק הרמב"ם כפשט המשנה במידות, ולא התחשב בסוגיות שניסו להעמיד את המשנה בזבחים על פי התפיסה שהמזבח כפוף למקדש.

2. מדוע לפי הרמב"ם המזבח אינו יכול להגיע לשישים אמה?

הרמב"ם לא הביא את קביעת הגמרא, שהמזבח יכול להגיע עד לשישים אמה, משום שהמקור להלכה זו הוא מהקביעה "כי בית, מה בית שישים אמה אף מזבח שישים אמה" כלומר, המזבח, כנגזרת של בית המקדש, יכול להגיע עד לגודל של הבית. זה נכון לפי התפיסה שהמזבח כפוף לבית המקדש,²⁸ אך הרמב"ם לא פסק כך.

נשים לב, שלפי רבי יהודה גם במשכן נעשתה מדידת המזבח מהאמצע, ורוחבו היה בדיוק עשר אמות, כרוחבו של אהל מועד:

ור' יהודה, שפיר קאמר ר' יוסי! ר' יהודה לטעמיה, דאמר - מזבח שעשה משה גדול היה, דתניא - 'חמש אמות אורך וחמש אמות רוחב' (שמות כ"ז, א), דברים ככתבן,

ייתכן לפרש את המשנה כפשטה וכדברי הרמב"ם, שההפרש של 25 האמה מחולק בשווה, כי המזבח כפוף לכללים של בית המקדש - או כולו בדרום, או כולו בצפון, או ממורכז, אך לא ייתכן שהוא יהיה עצמאי. גם ברור לפי זה מדוע לא הובאה אפשרות זו בסוגייה בזבחים. מה שקשה קצת על שיטה זו היא קביעת הרמב"ם בפירושו למידות (פ"ב מ"ד): "...ושכל מסכתא זו היא קבלת רבי אליעזר בן יעקב". אמנם אפשר לתרץ שהרמב"ם חזר בו ממה שפירש על המשנה, כפי שעשה כמה פעמים, או שהוא התכווין רק שאותו פרק הוא כרבי אליעזר בן יעקב, ולא כל המסכת. והראיה, שהביא זאת רק בפרק שני, ואכמ"ל. (הערת חברי הרב דניאל כץ).

28 אמנם גם רבי יוסי כותב דברים מעין אלה לגבי גובה המזבח במשכן, עיין בגמרא בדף נט: "ושלוש אמות קומתו דברים ככתבן דברי רבי יהודה... אמר לו רבי יוסי, והלא כבר נאמר ואת קלעי החצר ואת מסך שער החצר אשר על המשכן ועל המזבח. מה משכן 'אמות אף מזבח 'אמות"; ונראה לכאורה מכאן, שגם רבי יוסי מקיש את המזבח למשכן. אך עיין שם ברש"י, שאין פה היקש הלכתי בין המשכן למזבח, אלא יש כאן קביעה לגבי היריעות, שניסו את המזבח, ומכך רואים שגובה המזבח היה גם כן עשר אמות. הראיה שכך הוא, שהרי גובה המזבח לא היה בדיוק עשר אמות כגובה המשכן, אלא 'אמות פחות ב' טפחים (רמב"ם, הלכות בית הבחירה פ"ב ה"ו), וכן מכך שהמזבח המשיך להיות בגובה 'אמות גם בבית המקדש, ולא עלה לגובה המקדש (שלושים אמה, ראה מ"א ו' ב). כך גם מתורצת קושיית התוספות (שם, ד"ה מה) ובלאו הכי צריך כך לתרץ מדוע הגמרא (ס.) הקשתה מה יעשה רבי יהודה בגזירה שווה ולא הקשתה מההיקש, שכנראה אין כאן היקש. ועיין גם בשיטה מקובצת (נט" אות לו), בתירוצו השני, ולדבריו גם לא קשה.

דברי ר' יוסי; ר' יהודה אומר - נאמר כאן רבוע ונאמר להלן רבוע (יחזקאל מ"ג, טז),
מה להלן מאמצעיתו היה מודד, אף כאן מאמצעיתו היה מודד (זבחים נט:).

אם כן, התפיסה, שהמזבח יכול להגיע לשישים אמה כבית, אינה אלא השתקפות
דעתו של רבי יהודה, שהמזבח כפוף לבית. גם בבית המקדש וגם במשכן, מדידת
המזבח נעשתה מן האמצע, ולפי מידות בית המקדש. לפי רבי יוסי, לעומת זאת, גודל
המזבח במשכן היה חמש אמות, ולא היה לו קשר לגודל המשכן.

3. מקום מערכה שנייה לפי הרמב"ם

הרמב"ם לא פסק כקביעת הגמרא שמערכה שנייה צריכה להיות בקו ישר מפתח
ההיכל או האולם. כדי להסביר את הסיבה לכך, נדייק בדברי רבי יוסי:

רבי יוסי אומר, זה סימן: כל הניטל בפנים לינתן בחוץ - אינו נותן אלא בסמוך שאין
לפנים, וכל הניטל בחוץ לינתן לפנים - אינו ניטל אלא בסמוך שאין לפנים... (נח:).

כיצד הסיקה הגמרא מדבריו, שהמערכה צריכה להיות בקו ישר מהפתח? הרי רבי יוסי
הזכיר רק את המילה 'סמוך'!

צריך לומר, שהגמרא לשיטתה, שהמזבח אינו עצמאי, ולכן הסמוך חייב להיות
בקו ישר מהפתח. כלומר, אם איננו מתייחסים למזבח כגוף עצמאי, הרי שהמדידה
תהיה בקו אווירי. אם נתייחס למזבח כעצמאי, הרי שנהיה מוכרחים לשאול - מהי
הדרך הקצרה בהליכה מן המזבח אל הקודש, וזאת נסביר לקמן.

3א. דעת רבי יהודה בעניין קדושת הרצפה

נדגיש כאן את דעת רבי יהודה:

מאי ר' יהודה? דתניא - 'ביום ההוא קידש המלך תוך החצר וגו' כי מזבח הנחושת
אשר לפני ה' (=המזבח שעשה משה) קטן מהכילי' (מל"א ח', סד) - דברים ככתבן,
דברי רבי יהודה... (זבחים נט.-נט:).

כלומר, לפי רבי יהודה, קדושה הרצפה להקטרת הקרבנות. דבר זה מחזק את ההבנה
שהמזבח אינו אלא כלי הכפוף לבית המקדש.²⁹ לפי הבנה זו, ברור שנחפש כ'סמוך
שאינן לפנים' את הנקודה הסמוכה ביותר בקו אווירי אל הקודש.

29 אמנם, זריקת הדם אינה כשרה על הרצפה גם לדעת רבי יהודה (עיין בזבחים נט:). אבל

כל זאת לפי הגישה, שהמזבח כפוף לבית. אך מה יהיה לפי הרמב"ם?

3. כללי ההליכה על המזבח

אמנם, לפי פסיקת הרמב"ם, שהמזבח עצמאי לחלוטין, תפקידנו לחפש בצלע מערב³⁰ של המזבח את הנקודה הקרובה ביותר בהליכה³¹ אל הקודש. מכיוון שההליכה על המזבח הייתה מסביב, והירידה הייתה בצד מערב, כמו שכתוב במשנה:

כל העולין למזבח - עולין דרך ימין (=מזרח) ומקיפין ויורדין דרך שמאל (=מערב)
(זבחים סג.).

אם כך, הנקודה הקרובה ביותר מצלע מערב של המזבח אל הקודש בהליכה הייתה ארבע אמות מהפינה הדרומית מערבית (אחרי שהורדנו אמה יסוד, אמה טובב, אמה קרנות ואמה מקום הילוך רגלי הכהנים) ובה שמו את המערכה השנייה.

לפי זה, מתפרשים אל נכון דבריו של רבי יוסי "סמוך שאין לפנים", אבל בצורה שונה מהבנת הסוגייה בזבחים. דהיינו, המערכה השנייה אכן הייתה בנקודה הסמוכה ביותר אל הקדש בצלע מערב של המזבח, אבל לא בקו אווירי אלא בהליכה.

4. מדוע הובאו ברמב"ם דברי האגדה על מקום המזבח?

לפי דברינו יתבאר גם מדוע הביא הרמב"ם את דברי האגדה על המזבח, וזאת כדי להוכיח שהמזבח הוא עצמאי ואינו כפוף לבית המקדש. מקום המזבח אינו נקבע על פי כלל הלכתי כזה או אחר התלוי במקדש, אלא מתוקף המקום שבו הקריבו אדם, נח ועוד. המזבח נמצא במקומו מכוח עצמו ולא מכוח המקדש.³²

הקטרה, למשל - של הבזיכין, כשירה אף על הרצפה (עיין בזבחים יד.).

30 שהרי גחלי יום כיפור צריכים להיות לפני ה' (ויקרא ט"ז, יב), דהיינו במערב, וכן משמע בתוספות (שם, ד"ה משוך) וזה לשונו: "ואם תאמר, הכא משמע דלא מקרי לפני ה' אלא במערב, וכן גבי נר מערבי בפ' שתי הלחם...".

31 גם החזון איש (ליקוטים, זבחים סק"ז) תירץ כעין זה.

32 עיין בנספח א', על מקום המזבח במשכן, לשיטת הרמב"ם.

פרק ח - סיכום

מצאנו ברמב"ם שלוש קביעות, השונות מקביעת הגמרא בזבחים:

פסקי הרמב"ם	הגמרא
שבע אמות בצפון ועשרים וחמש בדרום	המזבח ממוקם בצפון, או בדרום, או במרכז העזרה
ארבע אמות צפון לפינה הדרומית - לא מול פתח כלשהו	מערכה שנייה - מול פתח האולם או ההיכל
המזבח לא יעלה על שלושים ושתיים אמה	המזבח יכול להגיע לגודל שישים אמה

לצורך ביאור קשיים אלו ראינו מחלוקת בין הגמרא למדרש ההלכה בספרא, היכן נמצא הצפון הכשר לשחיטת קדשים - האם צפון העזרה או צפון המזבח. תלינו מחלוקת זו בחקירה - האם המזבח עצמאי, או כפוף לבית המקדש. הסוגיות בזבחים נוקטות שהמקדש עיקר והמזבח כפוף לו. הרמב"ם נוקט בשיטת הספרא, שהמזבח עצמאי ועל כן לא פסק כאותן סוגיות.

הרמב"ם הבין, כנראה, שהתירוץ השני של רב אסי חלוק על תירוצו הראשון בנקודה עקרונית. כלומר, בשאלה האם הצפון הוא מושג מותאם למקדש או מותאם למזבח, וזאת כתוצאה ישירה של החקירה דלעיל, ועל כן פסק כדרכו, כתירוץ השני.

נספח - מקום המזבח במשכן לפי הרמב"ם

השלכה לחוסר התלות של המזבח במקדש על מקום המזבח עצמו, הייתה במשכן, שבו בוודאי לא היה למזבח מקום קבוע מכוח מסורת קודמת. וכך מצאנו בגמרא:

אמר רמי בר חמא: כל כבשי כבשים שלש אמות לאמה, חוץ מכבשו של מזבח, שהיה שלש אמות ומחצה ואצבע ושליש אצבע בזכרותא (זבחים סג.).

כלומר, כבש המזבח עלה אנכית אמה, על כל כשלוש אמות וחצי אופקית. בסך הכל היה אורכו שלושים ושתיים אמה. מעיר התוספות:

יש תימה על מזבח הנחשת³³... ורבי יוסי דאמר לעיל (נט:): מזבח גבוה עשר אמות ורחב חמש לטעמיה דאמר כוליה מזבח בצפון קאי והיה משוך כל כך לצד צפון עד דמשתירי ל"ב אמה לכבש ומיהו א"כ לא היה כלל מן המזבח לפני פתח המשכן אי מזבח משוך יותר מכ"ה אמה דמסתמא משכן הוה כמו בית עולמים דגחלי יום הכיפורים צריך לפני ה' (שם, ד"ה כל כבשי).

לפי רבי יוסי יוצא שהמזבח היה צפוני מאד בחצר המשכן, ולא היו גחלי המערכה לפני ה', שהרי רבי יוסי סובר שגובה המזבח היה עשר אמות. לשיטתו יוצא, כי הכבש היה שלושים ושתיים אמה,³⁴ והמזבח היה צפוני לכותל אהל מועד הצפוני. לרבי יהודה, לעומת זאת, לא קשה, שהרי המזבח היה בגובה שלוש אמות, ואם כן הכבש היה קצר מאד, כעשר אמות בלבד.

התוספות רומזים, שיייתכן שלרבי יוסי היה במשכן כבש קטן יותר,³⁵ אך הרמב"ם אינו חייב לקבל זאת, על פי שיטתו, והוא אכן פוסק כרבי יוסי ביחס לגובה המזבח במשכן:

מזבח שעשה משה ושעשה שלמה ושעשו בני הגולה ושעתיד להעשות כולן עשר אמות גובה כל אחד מהן, וזה הכתוב בתורה ושלש אמות קומתו מקום המערכה בלבד (הלכות בית הבחירה, פ"ב ה"ה).

ואם כך, המזבח היה צפוני מאד, ולא הייתה בו אפילו אמה מקבילה לאהל מועד. זאת, לפי שיטת הרמב"ם ברבי יוסי, שאין כלל הלכתי למיקום המזבח.

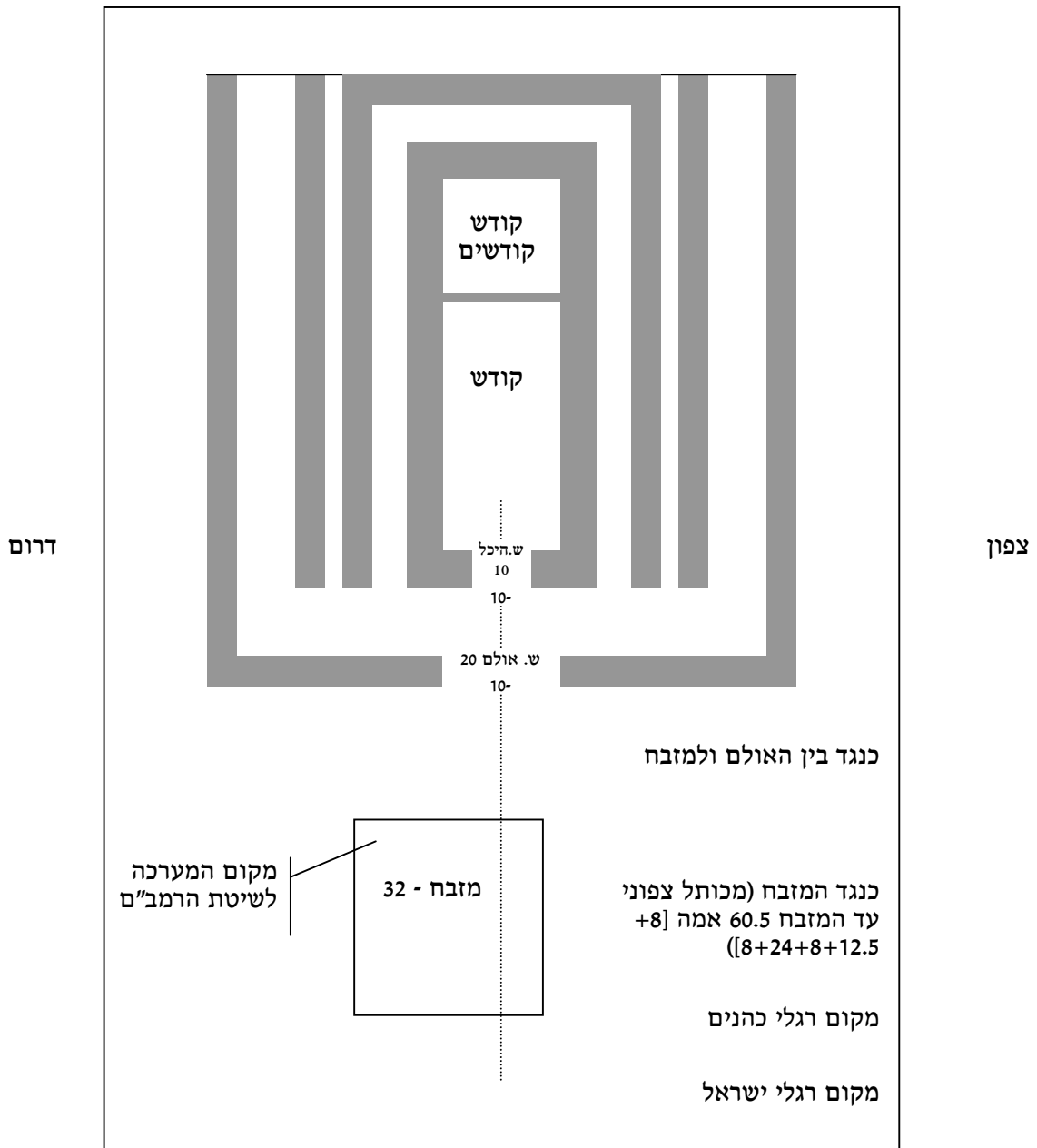
³³ התוספות מקשה, שלרבי אליעזר בן יעקב שהמזבח בדרום, אין מקום לשלושים ושתיים אמה לכבש, שהרי חצי החצר היה עשרים וחמש אמה. התוספות שם מציב יחס מינימום לשיפוע הכבש - "הילוך על ידי הדחק" (לגבי עירובין) כלומר, ארבע אמות אופקיות לכל עלייה של עשרה טפחים. לפי רבי יהודה אין בעיה, שכן הוא סובר שגובה המזבח היה שלוש אמות, וממילא אין צורך בכבש ארוך כל כך.

³⁴ רוחב חצר המשכן היה חמישים אמה, ורוחב אהל מועד עשר. אם כן אהל מועד, שהיה ממורכז בחצר המשכן (בין צפון ודרום) מוקם בין האמות העשרים והשלושים.

³⁵ אמנם, בכך לא נפתרת הבעיה לגמרי, שהרי השיפוע המינימלי לכבש לפי התוספות הוא ד' אמות ל' טפחים, קצת יותר מעשרים ואחת אמה, ועל כן נצטרך ממש להצמיד את הכבש לכותל החצר הדרומי כדי לפתור את הבעיה.

תרשים א - המקדש

מערב

מזרח

תרשים ב - מקום מערכה שנייה

